

Üzleti etika - Fókuszban észak-dél és közép-kelet-európai összehasonlítások

Poór József¹ - Antalik Imrich² - Kollár Péter³ - Ruth Alas⁴-Szabó Katalin⁵

Kutatásunk során azt vizsgáltuk és arra kerestük a választ, hogy miként vélekednek az emberek egyes, az üzleti élethez kapcsolódó morális kérdésekről. Ennek mérésére D. R. Forsyth által kifejlesztett Etikai Pozíció Kérdőív (EPQ) magyar, román és szerb nyelvű változatát használtuk. Kutatásunkat hat országban (Észtország, Finnország, Magyarország, Szlovákia, Románia és Szerbia) hajtottuk végre. Vizsgálatunk sajátos vonása, hogy elemeztük az északi országok (Finnország és Észtország) és négy közép-kelet európai ország (Magyarország, Románia, Szerbia és Szlovákia), továbbá három, Magyarországgal szomszédos, országban az ott élő magyar kisebbség körében is alkalmaztuk a jelzett kérdőívünket.

1 Az etika definíciói

Az etika meghatározására több definíciót is találunk. Pojman (2002) szerint az etikára szükség van, mert:

1. összetartja a társadalmat,
2. türelmesebbé, kitartóbbá teszi az embereket,
3. segíti az emberi "virágkor" elérését,
4. feloldja igazságosan az érdekkonfliktusokat,
5. meghatározza a jót és a rosszat, a jutalmat és büntetést és bűnösséget.

Spence and Van Heekeren (2005) szerint az etika nem más, mint olyan meghatározó szabályok, elvek, értékek és tulajdonságok sora, melyek megmutatják és leírják az intraperszonális és interperszonális viselkedés jegyeit, az emberek közötti és magukkal szembeni magatartást

Ferrel és Fraedrich (1997) véleménye szerint az etikai kérdések olyan problémákat, szituációkat, vagy lehetőségeket jelentenek, melyek elvárják az

¹ egyetemi tanár, Selye János Egyetem,

² PhD jelölt, Selye János Egyetem, egyetemi tanársegéd

³ PhD jelölt, Szent István Egyetem

⁴ egyetemi tanár, Tallini Üzleti Főiskola

⁵ PhD jelölt, Szent István Egyetem

embertől és szervezettől, hogy válasszon a néhány olyan cselekedet közül, melyek jónak vagy rossznak ítélnék.

Gini (2004) az etikát az értékek mérésének és meghatározásának tekinti, mert a teljes élet értékekkel teli.

Az egyéni etikai filozófiák a hagyományos orvosi, teleológiai, és más etikai kételkedések elméletein alapulnak. Ebben az összefüggésben az etikai filozófiákat úgy is definiálhatjuk, ha az egyének akár magasan akár alacsonyan ítélik az idealizmus és relativizmust. (Bass, Barnett, and Brown, 1998).

2 Modellünk elméleti háttére

Az etikai pozíció elmélet (EPT) szerint az egyének személyes és erkölcsi filozófiai befolyásolják ítéleteiket, cselekedeteiket és érzelmeiket erkölcsileg érintett helyzetekben (Forsyth et al., 2008). Ez az elmélet két dimenziót emel ki: az idealizmust és relativizmust. Az idealizmus és a relativizmus jelentős szerepet játszanak az etikai elmélet fejlesztésében, az etikai ideológia megmagyarázza a különbségeket az egyének morális ítéletében (Forsyth 1980, 1992). Az idealista egyén az erkölcsi szabályok abszolút fontosságát hangsúlyozzák, ezzel szemben a relativisták megpróbálják elkerülni az egyetemes erkölcsi szabályokat.

A legtöbb relativista egyén úgy gondolja, hogy az erkölcsi cselekedetek a szituációk jellegétől függenek (Forsyth, 1992). Az erősen relativista jegyeket hordozó egyének visszautasítják az egyetemes erkölcsi elveket, de az idealista egyének elfogadják azokat etikai döntéseik során. (Bass et al., 1998).

Az idealisták úgy hiszik, hogy a jó eredmények mindenki számára elérhetőek morálisan helyes cselekvéseknek köszönhetően (Forsyth 1980). A nem idealisták szerint morálisan helyes cselekvések is vezethetnek negatív következményekkel járó eseményekhez. Az idealizmus egy skálán azt méri, hogy egy cselekedet következménye mennyire fontos az egyén számára. (Hartikainen, Torstila, 2004). Az idealizmus és relativizmus metszéspontjánál 4 erkölcsi filozófiát határozhatunk meg. magas idealizmus / alacsony relativizmus (abszolútisták), magas idealizmus / magas relativizmus (helyzetfüggők), alacsony idealizmus / alacsony relativizmus (szubjektivisták) és alacsony idealizmus / magas relativizmus (kifogás kereseők) (Forsyth, 1980, Forsyth et al 2008). Annak ellenére, hogy az etikai ideológiák elkülönülnek a gyakorlati viselkedéstől néhány helyzetben mégis összekapcsolódnak. Az abszolútisták hajlamosak a legszigorúbb erkölcsi ítéletekkel és a legmagasabb etikai attitűdökkel rendelkezni, míg a szubjektivisták a legenyhébb erkölcsi ítéletekkel (Hartikainen et al, 2004).

3 Kutatás bemutatása

3.1 Módszer

Kutatásunk során D. R. Forsyth által kifejlesztett *Etikai Pozíció Kérdőív (EPQ)* magyar, román és szerb nyelvű változatát használtuk. A kérdőív kitöltése során a válaszadóknak egy 1-5-ig terjedő skálán kellett értékelnie az egyes állításokkal kapcsolatos egyetértését.

- 1 – egyáltalán nem értek egyet,
- 2 – nem értek egyet,
- 3 - semleges, közömbös,
- 4 – egyet értek,
- 5 – teljes mértékben egyet értek.

A válaszadóknak összesen 20 állítással kapcsolatban kellett véleményt alkotniuk. Az első 10 item (1-10) az idealizmus szintjét, míg a második 10 (11-20) a relativizmus szintjét méri. Minél inkább erősebb az egyetértés, azaz magasabb pontot ad a válaszadó annál inkább mutat idealista vagy realista jegyeket.

Az elemzés során függő változónak tekintettük az idealizmus és relativizmus skálákat. A két skála alfa értéke a belső megbízhatóság szempontjából az idealizmus esetében: 0,77 a relativizmus esetében 0,76. A két érték viszonylag megbízhatónak tekinthető a felvett mintán.

Az elemzés lefolytatásához 7 független változót is figyelembe vettünk:

- Nem (férfi; nő)
- Kor: (0-25; 26-45; 46-)
- Munkatapasztalat ideje (0-5; 6-10; 11-)
- Munkatapasztalat helye (közsféra, magánszféra, mindkettő, egyik sem)
- Nemzetiség (magyar, szlovák, szerb, román)
- Állampolgárság (észti, finn.magyar, szlovák, szerb, román) [a kettős állampolgárságot a kutatás során nem vettük figyelembe]
- Nemzetiség – Állampolgárság kombinációja (észtek, finnek, magyarországi magyarok, szlovákiai magyarok, szerbiai magyarok, romániai magyarok, szlovákiai szlovákok, szerbiai szerbek, romániai románok)

A függő és független változók közötti kapcsolatot varianciaanalízis segítségével vizsgáltuk. A becslés biztonságát 95%-on a hibát 5%-on határoztuk meg. Vizsgáltuk továbbá a függő és független változók közötti kapcsolat erősségét az Eta értékek kiszámításával. Az elemzéseket az SPSS program segítségével végeztük.

3.2 Minta bemutatása

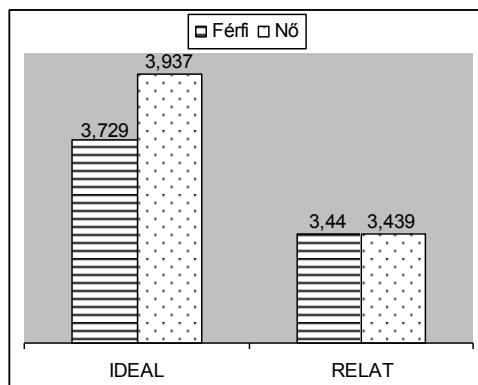
Az adatgyűjtést Észtországban, Finnországban, Magyarországon, Szlovákiában, Romániában és Szerbián végeztük. A felvett minta megoszlását az alábbi táblázat szemlélteti:

Országok (Countries)	magyarok (HU)	románok (RO)	szerbek (SB)	szlovákok (SK)	finnek (FIN)	észték (EST)	Összesen (Total)
Magyarország (HU)	268						268
Románia (RO)	96	25					121
Szerbia (SB)	66		119				185
Szlovákia (SK)	220			297			517
Finnország (FIN)					200		200
Észtország (EST)						326	326
Összesen (Total)	650	25	119	297	200	326	1617

1. táblázat

Válaszadók száma országok és nemzetiség szerint (saját készítés)

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

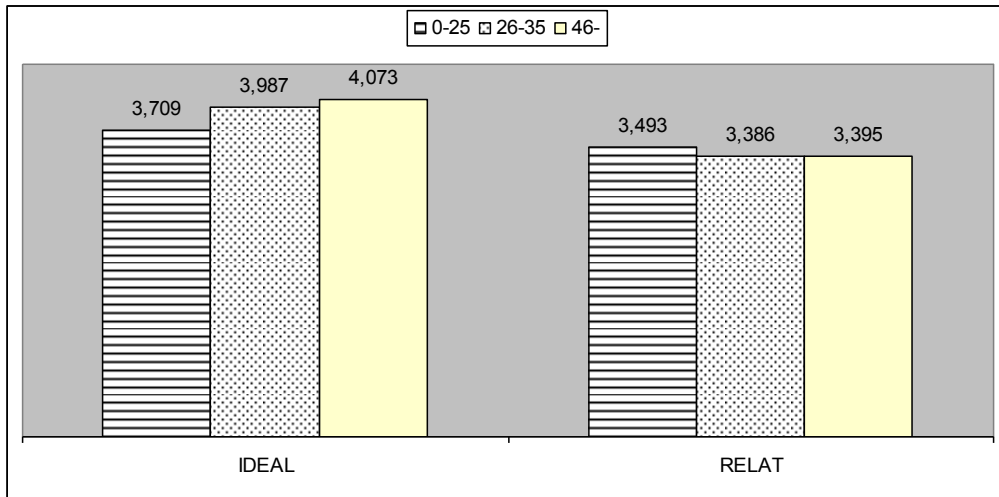

1. ábra

Az idealizmus és a relativizmus értékek alakulása a nem függvényében

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

Az 1. ábrát vizsgálva elmondhatjuk, hogy a vizsgált minta esetében a nők átlagosan idealistábbak mint a férfiak, viszont a relativizmus szempontjából az átlagok megegyeznek. A varianciaanalízis az idealizmus esetében szignifikáns eltérést (0,000) mutatott az átlagok között, a relativizmus esetében (0,972) ez az eltérés nem mutatható ki. A kapcsolatok erősségét tekintve mindkét skála kapcsolata a nemmel gyengének tekinthető (Eta: 0,176 és 0,001)

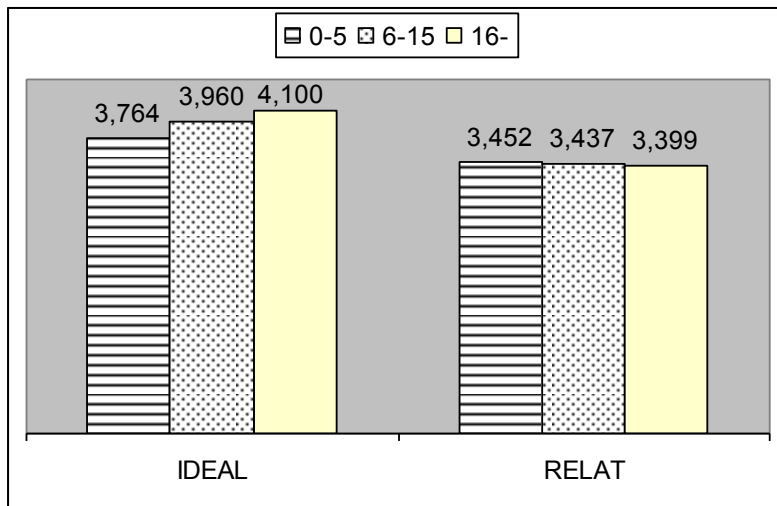

2. ábra

Az idealizmus és a relativizmus értékek alakulása a kor függvényében

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

A 2. ábra az idealizmus és a relativizmus értékek alakulását mutatja a kor függvényében. Az ábra alapján elmondható, hogy az idősebbek idealistábbak, mint a fiatalabbak. A fiatalabbak pedig relativistábbak, mint az idősebbek. A kor előrehaladtával az idealizmus szintje növekszik, a relativizmus szintje pedig valamelyest csökken. Az átlagok eltérése szignifikáns (0,000 és 0,001) mindkét skála esetében. Azonban a kor kapcsolata, a szóráshányados értékek alapján az idealizmus (0,269) és a relativizmus (0,091) változóval gyengének tekinthető.

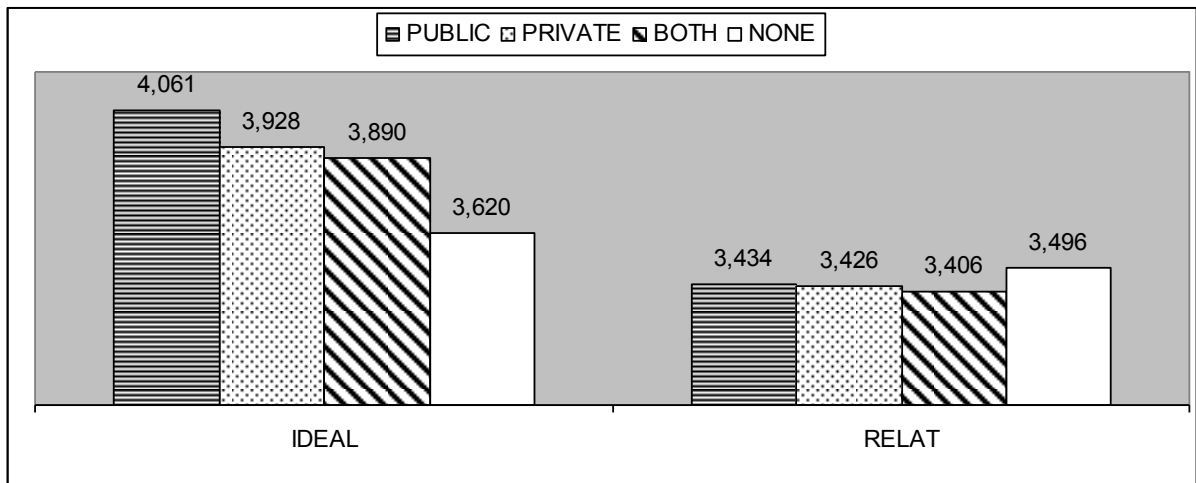

3. ábra

Az idealizmus és a relativizmus értékek alakulása a munkatapasztalat ideje függvényében

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

A 3. ábra az idealizmus és a relativizmus értékek alakulását szemlélteti a munkatapasztalat ideje függvényében. Az ábrát vizsgálva a felvett mintára vonatkozóan azt a megállapítást tehetjük, hogy a tapasztaltak idealistábbak, mint a kevésbé tapasztaltak. A kevésbé tapasztaltak relativistábbak, mint a tapasztaltak. Az átlagok közti eltérés mindkét skála esetében (0,000 és 0,001) szignifikáns. A függő és független változó közötti kapcsolat gyengének (0,241 és 0,036) tekinthető. Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy véleményünk szerint ez az összefüggés a korcsoportoknál megfigyelhető jelenségre vezethető vissza, vagyis akinek több munkatapasztalata van, az valószínűleg idősebb is.

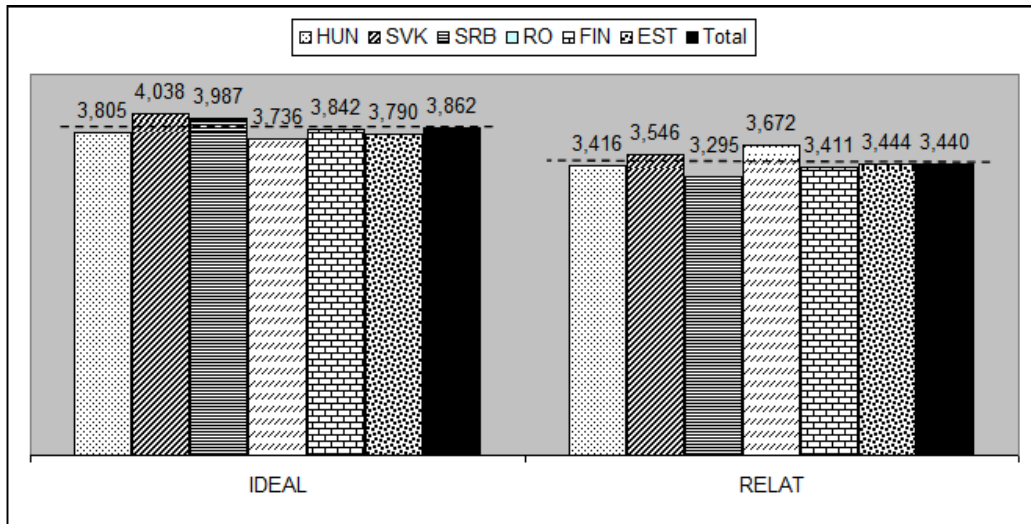

4. ábra

Az idealizmus és a relativizmus értékek alakulása a munkatapasztalat helye függvényében

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

Az idealizmus és a relativizmus értékek alakulását a munkatapasztalat helye függvényében a 4. ábra mutatja. Az ábrát vizsgálva, a mintára vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy akik csak a közszférában szereztek munkatapasztalatot idealistábbak, mint akik csak a magánszférában. Akik csak a közszférában szereztek munkatapasztalatot relativistábbak, mint akik csak a magánszférában. Akik mindkét szférában szereztek munkatapasztalatot kevésbé idealistábbak és kevésbé relativistábbak, mint akik csak a köz vagy a magánszférában szereztek munkatapasztalatot. A legkevésbé idealisták, akiknek nincs munkatapasztalata. A leginkább relativisták, akiknek nincs munkatapasztalata. Az utóbbi összefüggést szintén visszavezethetjük a kornál tapasztaltakra, hiszen azoknak, akiknek nincs munkatapasztalat főként fiatalok. Az átlagok közti eltérés az idealizmus skála esetében szignifikáns, a relativizmus esetében viszont nem szignifikáns (0,000 és 0,273), a független változóval való kapcsolatuk gyenge (0,246 és 0,054).

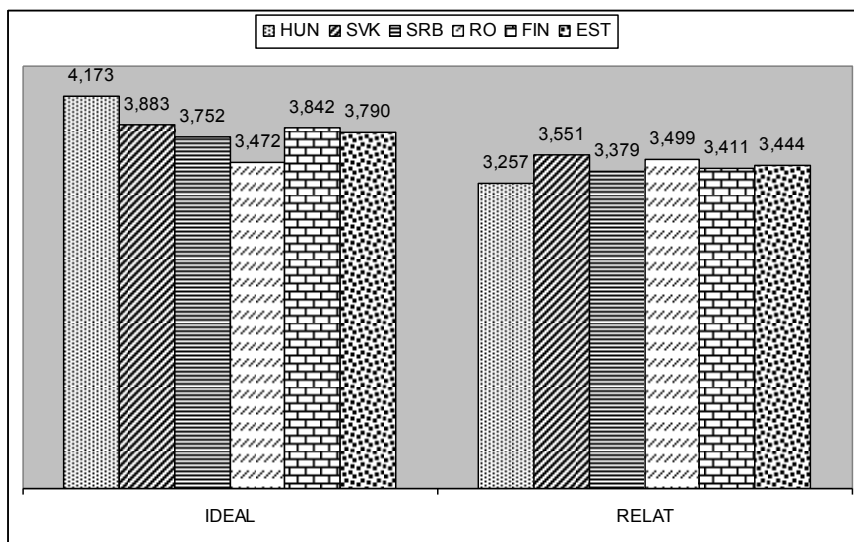

5. ábra

Az idealizmus és a relativizmus értékek alakulása a nemzetiség függvényében

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

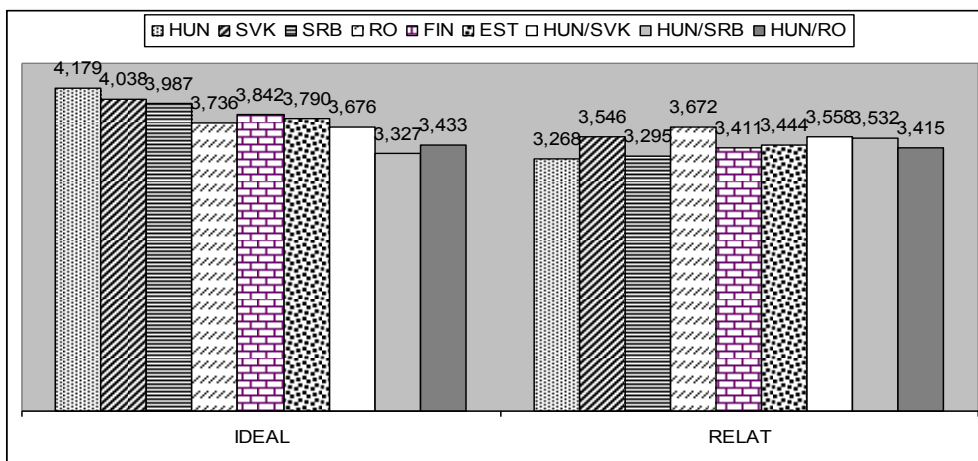
Az 5. ábra szemlélteti a nemzetiség kapcsolatát az idealizmus és a relativizmus skálákkal. A mintára vonatkozóan levonható, hogy a legidealistábbak a szlovák nemzetiségűek, őket követik a szerbek, finnek, magyarok, észtek és legvégül a románok. A legrelativistábbak a román nemzetiségűek, őket követik a szlovákok, észtek, magyarok, finnek és a szerbek. Mindkét skála esetében a varianciaanalízis szignifikáns (0,000 és 0,000) eltérést mutatott az átlagok között, azonban a változók kapcsolata gyengének tekinthető (0,171 és 0,121)

6. ábra

Az idealizmus és a relativizmus értékek alakulása az állampolgárság függvényében Forrás: A szerzők saját szerkesztése

A 6. ábra mutatja az állampolgárság kapcsolatát az idealizmus és a relativizmus skálákkal. A felvett mintára a következő megállapításokat tehetjük. A legidealistábbak a magyar állampolgárságúak, őket követik a szlovákok, finnek, észtek, szerbek, románok. A legrelativistábbak a szlovák állampolgárságúak, őket követik a románok, észtek, finnek, szerbek, magyarok. A varianciaanalízis eredménye alapján az idealizmus (0,000) és a relativizmus (0,000) skálák esetében szignifikánsnak tekinthetők. A kapcsolat erőssége az idealizmus és relativizmus esetében is gyenge (0,307 és 0,177) a függő és a független változók közt.

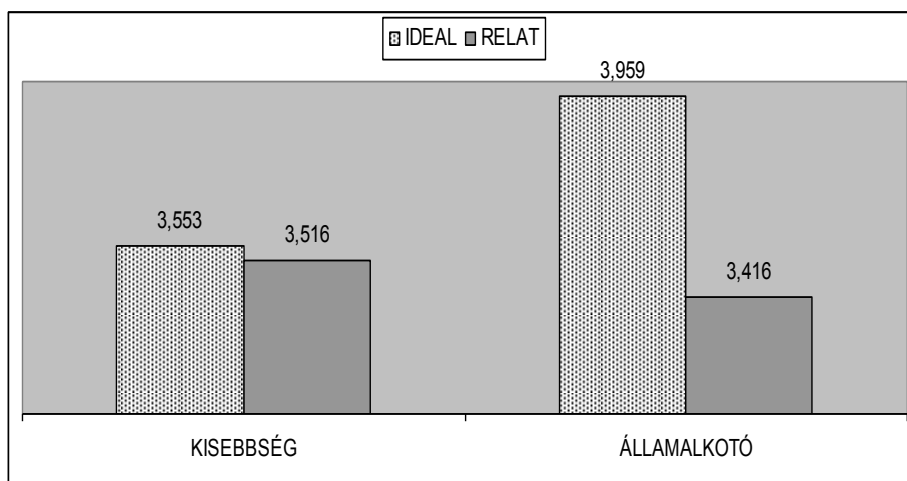

7. ábra

Az idealizmus és a relativizmus értékek alakulása a nemzetiség/állampolgárság függvényében

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

Az idealizmus és a relativizmus értékek alakulását a nemzetiség/állampolgárság függvényében a 7. ábra szemlélteti. A diagram alapján a felvett mintára vonatkozóan a következő megállapításokat tehetjük. A legidealistábbak a magyarországi magyarok, őket követik a szlovákiai szlovákok, szerbiai szerbek, a finnek, az észtek, majd a romániai románok, szlovákiai magyarok, romániai magyarok, szerbiai magyarok következnek. A legrelativistábbak a romániai románok, őket követik a szlovákiai magyarok, szlovákiai szlovákok, szerbiai magyarok, észtek, romániai magyarok, finnek, szerbiai szerbek, magyarországi magyarok. Az átlagok közti eltéréseket a varianciaanalízis alapján szignifikánsnak tekinthetjük mindkét skála esetében (0,000 és 0,000). A változók közti kapcsolat az idealizmus esetében gyengén közepes (0,404), relativizmus esetében gyenge (0,188).

8. ábra

Az idealizmus és a relativizmus értékek alakulása a kisebbségben élés és államalkotó nemzethez való tartozás függvényében

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

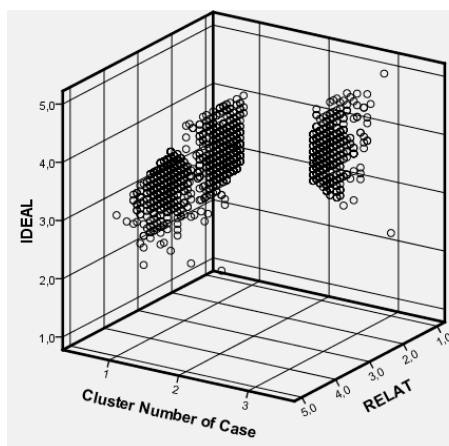
A kisebbségben élés és az államalkotó nemzet tagjaként élés függvényében az idealizmus-relativizmus átlagértékeket a 8. ábra mutatja. A kisebbségben élők kevésbé idealisták, de relativistábbak az államalkotó nemzet tagjaként élő személyeknél. Az átlagok közti eltéréseket a varianciaanalízis alapján szignifikánsnak tekinthetjük mindkét skála esetében (0,000 és 0,003). A változók közti kapcsolat az idealizmus esetében és a relativizmus esetében is gyenge (0,306 és 0,075).

3.3 Klaszterelemzés

A nagy minta miatt egy nem hierarchikus módszerrel, a K-közép módszerrel klaszterelemzést végeztünk (melyet megelőzött egy hierarchikus módszer lefuttatása is a klaszterszámok megállapításának céljából), hogy be tudjuk sorolni a minta elemeit olyan csoportokba, melyek az idealizmus és a relativizmus esetében is szignifikáns eltéréseket mutatnak az átlagok tekintetében és erős kapcsolatot is lehet mérni a varianciaanalízis során klaszterekbe tartozó elemek és az idealizmus és relativizmus átlagok közt.

Az elemzés során három klaszter alakult ki. A klaszterek a 9. ábrán látható módon ábrázolhatóak a térben, az ábra melletti táblázatban az elemszám és a klaszterátlagok kerültek ismertetésre az individualizmus és relativizmus tekintetében.

Klaszter	Elemszám	Átlagok	
		IDEAL	RELAT
1	545,000	3,244	3,512
2	599,000	4,219	3,861
3	473,000	4,121	2,822
Összesen	1617,000	3,861	3,399

9. ábra

Klaszterátlagok és klaszterenkénti elemszám, a klaszterek a térben ábrázolva.

Forrás: saját szerkesztés

Látható, hogy az 1. klaszter a legkevésbé, átlagon aluli idealista (3,244) és az átlag feletti relativista (3,512) elemeket tartalmazza. A 2. klaszter az átlagosan a legmagasabb idealizmus (4,219) és a legmagasabb relativizmus (3,861) értékekkel rendelkező elemeket tartalmazza. A 3. klaszter egy átlagban relatív individualistának (4,121), viszont átlagban a legkevésbé relativistának (2,822) tekinthető elemek csoportját tartalmazza.

Az 1. csoportot az „inkább relativista”, a 2. csoportot az „individualista-relativista”, a 3. csoportot pedig az „inkább individualista” megnevezésekkel illelhetjük.

A lefuttatott varianciaanalízis során a mind az individualizmus, mind a relativizmus skálák esetében szignifikánsnak tekinthetjük az átlagok eltéréseit (0,000). A változók közti kapcsolat mindkét skálával az eddigiekhez mérten erősnek mutatkozik (Eta: 0,779 és 0,738).

A klaszterek a vizsgálatba bekerült csoportosító változókkal (a chi-négyzet próbák megerősítése alapján) az alábbiak szerint jellemezhetőek:

1) Inkább relativista: felerészben magyarok alkotják ezt a klasztert és a mintában szereplő magyar nemzetiségűek nagy hányada ide tartozik (40,1%), viszont elmondható, hogy a kisebbségben élő magyarok jelentős része tartozik ebbe a klaszterbe (57,6%), nem pedig a magyarországi magyarok. A klasztert főképp a 0-25 évig terjedő korcsoportba tartozók alkotják (65,5%), 0-5 év munkatapasztalattal rendelkezők (71%).

2) Idealista-relativista: ide tartozik a szlovák nemzetiségűek fele (51,7%), jelentős részben államalkotó nemzet tagjai alkotják (82,5%), inkább az idősebb és több munkatapasztalattal rendelkező személyek

3) Inkább idealista: ide tartozik a szerbek jelentős hányada (42%), jelentős részben államalkotó nemzet tagjai alkotják (87,8%), kisebbségek alig tartoznak ebbe a csoportba, például a magyarországi magyarok közel fele, inkább az idősebb és több munkatapasztalattal rendelkező személyek tartoznak ide.

Összefoglalás

Zárásul hangsúlyozni szeretnénk, hogy a tanulmánynak nem célja, hogy az egyes morális beállítottságok között értékítéletet alkosson. Ahogyan a témával foglalkozó szakirodalom (Donelson – Forsyth – O’Boyle, - McDaniel, 2008) is kifejti nincs jobb vagy rosszabb szemlélet. Továbbá igaz az is, hogy a kezelt minta sem reprezentatív. A mintára vonatkozóan levonhatóak bizonyos állítások és az elvégzett klaszterelemzés eredményeként három klasztert sikerült is kialakítani, melyek elemeinek átlagai szignifikáns eltéréseket mutatnak az idealizmus és relativizmus skálák átlagértékeihez mérten és a változók közti kapcsolat is erősnek mondhat. A klaszterek az inkább relativista, individualista, inkább relativista megnevezéseket kapták. Elsősorban a nemzetiség, a kisebbségi lét – államalkotás, életkor és a vele szoros kapcsolatban álló munkatapasztalat hossza alapján jellemezhetőek a klaszterek. Valószínűsíthetően más magyarító tényezők is befolyással lehetnek még (pl. iskolai végzettség, jövedelemszint). Ebből kifolyólag nem tehetünk általános megállapítást a hét? csoportra vonatkozóan. A kérdőívet kitöltők mind a hét? minta esetében döntően a fiatalabb korosztályból kerültek ki. Elgondolkodtató az a kérdés, hogy a kor előrehaladtával az idealista-relativista szemlélet valóban átalakuláson, átrendeződésen megy végbe vagy pedig egy már egy tartós generációs eltérésnek lehetünk szemtanúi?

Felhasznált irodalom

- [1] Bass, K.-Barnett, T.- Brown, G. 1998. The moral philosophy of sales managers and its influence on ethical decision making, in *The Journal of Personal Selling & Sales Management*. New York: Spring, 1998. Vol. 18, Iss. 2, p.1-17
- [2] Donelson R. Forsyth, D. R. – O’Boyle, E. H. - McDaniel, M. A. (2008). East Meets West: A Meta-Analytic Investigation of Cultural Variations in Idealism and Relativism, *Journal of Business Ethics* (2008) 83:813–833.
- [3] Ferrell, O.C. - Fraedrich, J. (1997). *Business Ethics, Ethical Decision Making And Cases*. (3rd ed.) Boston: Houghton Mifflin Company.
- [4] Forsyth, D. (1980). ‘A taxonomy of Ethical Ideologies’. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(1), pp. 175–184.
- [5] Forsyth, D. (1992). ‘Judging the Morality of Business Practices: The Influence of Personal Moral Philosophies’, *Journal of Business Ethics* 11(5–6), 461–470.

- [6] Gini, A. (2004). *Ethics, the Heart of Leadership: Moral leadership and Business Ethics*. (2nd ed.) Westport, Greenwood Publishing Group, Inc.
- [7] Hartikainen, O. - Torstila, S. (2004).. Job-Related Ethical Judgment in the Finance Profession. *Journal of Applied Finance*, 14(1), 62-76.
- [8] Pojman, L. P. (2002). *Ethics, Discovering Right and Wrong*. (4th ed.) Belmont, Wadsworth Group.
- [9] Spence, E. - Van Heekeren, B. (2005). *Advertising Ethics*. Upper Saddle River: Pearson Education, Inc.